

UOT:811.

DİLDƏ MİLLİ XÜSUSİYYƏTLƏR

Qocayeva Zəhra Maqsud qızı
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
murselovaz1989@gmail.com

Xülasə: Dildə milli xüsusiyyətlər mədəni, tarixi və sosial amillərin mürəkkəb qarşılıqlı təsirini təmsil edir. Bu xüsusiyyətlərin dərk edilməsi təkcə müxtəlif xalqların dünyagörüşlərini başa düşmək deyil, həm də mədəniyyətlərarası ünsiyyət və qiymətləndirməni asanlaşdırmağa kömək edir. Qloballaşma müxtəlif mədəniyyətləri daha sıx təmasda saxlamağa davam etdikcə, bu linqvistik fərqlərin tanınması və hörmət edilməsi uğurlu beynəlxalq qarşılıqlı əlaqə və mədəniyyətin qorunması üçün getdikcə daha vacib olur. Dildə milli xüsusiyyətlərin öyrənilməsi dilin həm mədəni dəyərlərin güzgüsü, həm də mədəni ifadə və qorunma vasitəsi kimi xidmət edən milli kimliklə nə qədər dərinlən qaynaqlandığını ortaya qoyur. Bu anlayış mədəniyyətlərarası ünsiyyətlə məşğul olan və ya insan dil müxtəlifliyinin zəngin qobelenləri ilə maraqlanan hər kəs üçün çox vacibdir.

Açar sözlər: dil, xüsusiyyət, milli mədəniyyət, ünsiyyət, dil inkişafı

Ключевые слова: язык, характеристика, национальная культура, коммуникация, развитие языка.

Keywords: language, characteristic, national culture, communication, language development

Dil ünsiyyət vasitəsi deyil, cəmiyyətin düşüncə tərzinin, hərəkətlərinin və dünyaya baxışının əksidir. Dilin qrammatikası, lüğəti, deyimləri və ifadələri bu dildə danışan insanların tarixinin, dəyərlərinin və mədəni prioritetlərinin izləridir. Dil və milli kimliyin bu kəsişməsi dildə milli xüsusiyyətlər adlandırma biləcəyimiz şeyləri doğurur. Dildəki milli xüsusiyyətlər bir millətin və ya etnik qrupun mədəni, sosial və ya tarixi xüsusiyyətlərini əks etdirən dilin və ya ləhcənin fərqli xüsusiyyətlərinə aiddir. Bu xüsusiyyətlər leksik (sözlər və ifadələr), fonoloji (tələffüz), sintaktik (cümlə quruluşu) və ya hətta pragmatik (dilnin kontekstdə necə istifadə edildiyi) ola bilər. Məsələn, yapon dilində qurulmuş formal nəzakət - onun mükəmməl şərəf sistemi ilə - ənənəvi Yapon cəmiyyətinin dərin iyerarxik və hörmətə əsaslanan təbiətini əks etdirir. Bunun əksinə olaraq, Amerika ingiliscəsinin nisbətən birbaşa və qeyri-rəsmi tonu fərddiyyətçilik və bərabərlikçiliyin mədəni dəyərlərinə uyğun gəlir. Dil və mədəni kimlik arasında əlaqə güclüdür. Dil kollektiv yaddaşın, adət-ənənələrin və paylaşılan təcrübələrin daşıyıcısıdır. Bir millətə xas ifadələr çox vaxt onun coğrafiyasını, mətbəxinə, siyasətini və yumorunu əks etdirir. Məsələn: Rus dili dözümlülüyü və istehzanı əks etdirən atalar sözləri və deyimlərlə zəngindir - bu, uzun müddət çətinliklər və dözümlülük tarixi ilə formalaşan keyfiyyətlərdir. Ərəb dili ərəb ənənəsində natiqliyin əhəmiyyətini əks etdirən poetik quruluşu və bəlağətə vurğu ilə tanınır. Alman dili mürəkkəb anlayışları təsvir edən, dəqiqliyə və quruluşa mədəni vurğunu əks etdirən uzun mürəkkəb sözlərə icazə verir. Milli xüsusiyyətlərin özünü büruzə verdiyi digər sahə yumor və ünsiyyət tərzidir. İngilis İngilis dili quru, təvazökar ağıl və tez-tez istehza və alçaldıcı ifadələrlə məşhurdur. Əksinə, bir çox Latın Amerikası İspan danışanları daha ifadəli və isti tona üstünlük verirlər, çox vaxt emosional nüansa güclü diqqət yetirirlər.

Eynilə, ünsiyyətdə dolaylıq bir çox Asiya mədəniyyətlərində yüksək qiymətləndirilir, burada sifətin qorunması və qrup harmoniyasının qorunması çox vacibdir. Bu, Koreya və ya Tay dili kimi dillərdə görünür, burada bir şeydən birbaşa imtina etmək nəzakətli bir əyilmə ilə əvəz edilə bilər. Dillər millətlərlə birlikdə inkişaf edir. Siyasi dəyişikliklər, müstəmləkəçilik tarixləri, texnoloji tərəqqi və mədəni dəyişikliklər hamısı dilə təsir edir. Məsələn, bir çox Afrika ölkələri

müstəmləkəçilik tarixlərinə görə ingilis, fransız və ya portuqal dillərində danışır, lakin bu dillər yerli sözlər və deyimlərlə aşılarmış fərqli yerli növlər inkişaf etdirərək uyğunlaşdı. Hətta bir dil daxilində milli çeşidlər kəskin şəkildə fərqlənə bilər. Kanada, Avstraliya və Hindistan İngilis dili arasındakı fərqləri nəzərdən keçirin. Hər bir variant öz mədəniyyətlərini və tarixlərini əks etdirən unikal lüğət, tələffüz və hətta qrammatika ilə qeyd olunur.

Dil milli qürur və mədəni irs rəmzi olmaqla bir xalqı birləşdirə bilər. İsraildə İvrit dilinin və ya İrlandiyada İrlandiya Qaelinin canlanması milli kimliklə yenidən əlaqə yaratmaq səylərini əks etdirir. Eyni zamanda, dil fərqləri də bölünə bilər - azlıqların dilləri olan bölgələr, İspaniyada katalan və ya Yaxın Şərqi bəzi bölgələrində kürd dillərində görüldüyü kimi, dildən çox vaxt siyasi və mədəni birləşmə nöqtəsi kimi istifadə edirlər. Müxtəlif dillərin özünəməxsus xüsusiyyətləri xalqların dünyanı necə qavradıqları, onlarla qarşılıqlı əlaqədə olduqları və öz anlayışlarını ifadə etmələri haqqında heyranəmiz fikirlər təqdim edir. Dil bir xalqın mədəniyyətini, tarixini, kimliyini əks etdirən güclü vasitədir. İnsanların danışdığı tərz, işlətdikləri sözlər, cümlələrin quruluşu onların milli xüsusiyyətləri haqqında çox şey üzə çıxara bilər. Burada biz dilin müxtəlif xalqların özünəməxsus xüsusiyyətlərini necə təcəssüm etdirdiyini araşdırırıq. Dil bir millətin mədəniyyətinin ifadəsində və qorunub saxlanması, özünəməxsus dəyərləri, adət-ənənələrini və inanclarını lüğət, qrammatika və idiomatik ifadələr vasitəsilə özündə cəmləşdirməkdə mühüm rol oynayır. Məsələn, fransız dili fransız mədəni irsi ilə dərinlən qarışıq və onun qorunub saxlanması Fransanın özünəməxsus kimliyini qorumaq üçün vacib hesab olunur.

Bir xalqın əlamətdar hadisələrlə və çevrilmə dövrləri ilə zəngin tarixi onun dilinin, xüsusən də lüğətinin inkişafına davamlı miras qoyur. İstilalar, köçlər, fəthlər və müstəmləkəçilik dövrləri kimi mühüm tarixi məqamlar tez-tez borc alma prosesi ilə dilə yeni sözlər daxil edir. Məsələn, ingilis dili 1066-cı il Norman fəthinin dərin təsirini daşıyır, bu da fransız lüğətinin, xüsusən də hüquq, idarəetmə və aristokratiya ilə əlaqəli sahələrdə əhəmiyyətli bir axını ilə nəticələndi. Ədalət, hökumət, parlament və mal əti kimi sözlər bu tarixi dil mübadiləsinin birbaşa törəmələridir. Eynilə, İntibah dövrü xüsusilə elm, fəlsəfə və tibb sahələrində Latın və Yunan terminlərinin əhəmiyyətli dərəcədə qəbul edildiyini gördü. Britaniya İmperiyasının sonrakı genişlənməsi ingilis leksikonunu müstəmləkə olunmuş bölgələrin dillərindən götürülmüş sözlərlə, məsələn, hindi dilindən şampun və Avstraliya aborijen dilindən kenquru kimi daha da zənginləşdirdi. Lüğətə tarixi təsir aydın görünərsə də, bir xalqın tarixi zamanla onun qrammatik strukturlarını da incə şəkildə formalaşdırmağa bilər. Çox vaxt fəth, ticarət və ya miqrasiya nəticəsində yaranan dillər arasında uzunmüddətli təmas qrammatik xüsusiyyətlərin tədricən mənimsənilməsinə və ya uyğunlaşmasına səbəb ola bilər. Bundan əlavə, nəsillər boyu daxili linqvistik təkamül qrammatik elementlərin sadələşdirilməsi və ya nizamlanması ilə nəticələnməyə bilər. Məsələn, ingilis dili Köhnə İngilis dövründən bəri öz qrammatik sistemin əhəmiyyətli dərəcədə sadələşdirilməsinə məruz qalmışdır, isimlər və işlənmiş fel birləşmələri üçün mürəkkəb hal sistemi əsasən söz sırasına və köməkçi fellərə daha çox etibar etməyə imkan verir. İngilis əvəzliliklərində ikili ədədin yoxa çıxması da bu tarixi qrammatik təkamülü göstərir. Bu qrammatik dəyişikliklər, çox vaxt lüğətdəki dəyişikliklərdən daha az nəzərə çarpsa da, buna baxmayaraq, xalqın tarixi təcrübələrinin onun dilinə uzunmüddətli təsirini əks etdirir. Yeni sözlərin daxil edilməsindən başqa, tarixi hadisələr də semantik dəyişikliklərə səbəb ola bilər, burada mövcud sözlərin mənaları zamanla təkamül edir. Məsələn, qədim ingiliscə *dēor* sözü ilk olaraq marallara aid etmək üçün mənası daralmadan əvvəl hər hansı vəhşi heyvanı əhatə edirdi. Mənada bu dəyişikliklər çox vaxt ictimai diqqətdəki dəyişiklikləri, texnologiya irəliləyişləri və ya dəyişdirilmiş mədəni perspektivləri əks etdirir. Beləliklə, bir xalqın tarixi onun dilinin öz toxumasına mürəkkəb şəkildə toxunur, tarixi təcrübənin hər bir təbəqəsi onun lüğətinin zənginliyinə və mürəkkəbliyinə töhfə verir. Xüsusi dillərin seçimi və təbliği çox vaxt milli kimliyi formalaşdıran siyasi bəyanatlar kimi xidmət edir. Hökumətlər

milli birliyi gücləndirmək üçün tez-tez rəsmi dilləri təyin edirlər, baxmayaraq ki, bu, bəzən çoxdilli cəmiyyətlərdə gərginliyə səbəb ola bilər. Hər bir dil öz danışanlarının mədəniyyətində dərin köklərə malikdir. Məsələn, yapon dili ölkənin hörmət və iyerarxiyaya verdiyi vurğunu əks etdirir. Yapon nitqində fəxri adların və müxtəlif səviyyəli nəzakətin istifadəsi sosial statusun və münasibətlərin əhəmiyyətini vurğulayır. Eynilə, dəqiqliyi və mürəkkəb sözləri ilə tanınan alman dili səmərəlilik və hərtərəfli alman mədəni dəyərlərini əks etdirir.

Mədəniyyətlər arasında ünsiyyət üslubları: Birbaşa və dolay ünsiyyət.

Müxtəlif millətlər ünsiyyət üslublarında fərqli üstünlüklər nümayiş etdirirlər:

Amerika mədəniyyəti adətən açıq və düz mesajlaşma ilə birbaşa ünsiyyətə üstünlük verir. Şərqi mədəniyyətləri harmoniya saxlamaq və qarşıdurmadan qaçmaq üçün çox vaxt dolay ünsiyyətə üstünlük verirlər.

Millətlər kontekstdən asılı olaraq fərqlənilir. Asiya ölkələrində yayılmış yüksək kontekstli mədəniyyətlər qeyri-verbal işarələrdən və situasiya kontekstindən çox asılıdır. ABŞ kimi aşağı kontekstli mədəniyyətlər açıq şifahi ünsiyyəti vurğulayır. Dil quruluşuna mədəni təsirlər: güc məsafəsi və sosial iyerarxiya. Dil strukturu çox vaxt sosial iyerarxiyaları və güc münasibətlərini əks etdirir. Yüksək güc məsafəsi mədəniyyətləri hörmət və sosial statusun formal linqvistik işarələrini özündə birləşdirə bilər. Aşağı güc məsafəsi mədəniyyətləri daha çox bərabərlikçi dil formalarından istifadə edirlər. Tarixi hadisələr dilin inkişafını formalaşdırmışdır. Müstəmləkə gücləri tez-tez dillərini müstəmləkə bölgələrinə tətbiq edirdilər. Bu, müstəmləkəçilikdən sonrakı cəmiyyətlərdə müəyyən dillərin üstünlük təşkil etməsinə səbəb oldu və onların təkamülünə təsir etdi. Bir çox xalqlar öz dil irsini qorumaq üçün fəal işləyirlər: Uels Uels dilini uels kimliyinin əsas aspekti kimi tanımaq üçün təşəbbüslər həyata keçirmişdir. Bütün dünyada yerli icmalar öz dillərini mədəni kimliyin həyati komponentləri kimi saxlamağa çalışırlar.

Ədəbiyyat

1. Glorianna Flanagan, Understanding Cultural Influence on Communication Styles, published September 1, 2020, Research Fellow
2. Geng Xiao, Cultural Differences Influence on Language, December 2010, Research Gate article
3. Edward Sapir, Language: An Introduction to the Study of Speech, 1921
4. <https://www.verbalplanet.com/blog/languages-and-national-identity.asp#:~:text=Language%20serves%20as%20a,value%2C%20customs%2C%20and%20beliefs>
5. <https://www.languagesunlimited.com/how-does-a-language-contribute-to-national-identity-in-multicultural-societies/#:~:text=society%20that%20promotes%20a,between%20the%20French%20speaking%20Walloons>

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА

Годжаева Захра Магсудовна

Резюме

Национальные особенности языка представляют собой сложное взаимодействие культурных, исторических и социальных факторов. Понимание этих характеристик не только помогает понять мировоззрение разных народов, но и облегчает межкультурное общение и взаимопонимание. Поскольку глобализация продолжает сближать различные культуры, признание и уважение этих языковых различий становится все более важным для успешного международного взаимодействия и сохранения культуры. Изучение

национальных особенностей языка показывает, насколько глубоко язык укоренен в национальной идентичности, выступая одновременно зеркалом культурных ценностей и средством культурного выражения и сохранения. Это понимание имеет решающее значение для всех, кто занимается межкультурной коммуникацией или интересуется богатым разнообразием языков человечества.

NATIONAL CHARACTERISTICS IN LANGUAGE

Gojayeva Zahra Magsud

Summary

National characteristics in language represent a complex interplay of cultural, historical, and social factors. Understanding these characteristics not only provides insights into different nations' worldviews but also helps facilitate cross-cultural communication and appreciation. As globalization continues to bring different cultures into closer contact, recognizing and respecting these linguistic differences becomes increasingly important for successful international interaction and cultural preservation. The study of national characteristics in language reveals how deeply intertwined language is with national identity, serving both as a mirror of cultural values and as a tool for cultural expression and preservation. This understanding is crucial for anyone engaged in cross-cultural communication or interested in the rich tapestry of human linguistic diversity.

Rəyçi: f.e.d., dosent Aysel Məşədiyeva Ənvər qızı

Daxil olma tarixi 21 aprel 2025-ci il